संस्कृत

राजवाडे

नं. ११४

अंक ~~१०६६~~

शाखा वेद

ग्रंथनाम निघंटु (आहुती-शिवापूर)

ग्रंथकार

काल

पृष्ठ

स्थल

" Joint project of the Rajwade Sanshodhan Mandal, Dhule and the Yashwantrao Chavan Pratishthan, Mumbai. "

(1)

आयुर्यज्ञपतयेधत्तं॥प्राणस्थः प्राणंमेधत्तं॥प्राणंयज्ञायधत्तं॥३॥प्राणंय
ज्ञपतयेधत्तं॥चक्षुस्थश्चक्षुर्मेधत्तं॥चक्षुर्यज्ञायधत्तं॥चक्षुर्यज्ञपतयेधत्तं॥
तौदेवौशुक्रामंथिनौ॥कल्पयतंदैवीर्विशः॥कल्पयतंमानुषीः॥४॥इषमूर्ज
मस्मासुधत्तं॥प्राणान्पशुषु॥प्रजांमयिचयजमानेच॥निरस्तःशण्डः॥निरस्तो
२ मर्कः॥अपनुत्तौशण्डामर्कौसहामुना॥शुक्रस्यसमिदसि॥मंथिनःसमि
दसि॥सप्रथमःसंकृतिर्विश्वकर्मा॥सप्रथमोमित्रोवरुणोअग्निः॥सप्र
थमोबृहस्पतिश्चिकित्वान्॥तस्माइन्द्रायसुतमाजुहोमि॥५॥नयंत्वपा
नꣳसंधत्तंतंमेजिन्वंप्राणंप्राणंयज्ञायधत्तंमानुषीरग्निर्देव॥६॥कृत्तिका
स्वग्निमादधीत॥एतद्वाअग्नेर्नक्षत्रं॥यत्कृत्तिकाः॥स्वायामेवैनंदेवताया
माधाय॥ब्रह्मवर्चसीभवति॥मुखंवाएतंनक्षत्राणां॥यत्कृत्तिकाः॥यत्कृ
त्तिकास्वग्निमाधत्ते॥मुख्यएवभवति॥अथोखलु॥१॥अग्निर्नक्षत्रमि

ब्रा०प्र०१ त्यपचायंति॥ गृहान्हदाहुको भवति॥ प्रजापती रोहिण्यामग्निमसृजन्त॥ तं
२ देवा रोहिण्यामादधत॥ ततो वै ते सर्वान्रोहानरोहन्॥ तद्रोहिण्यै रोहिणित्वं॥
यो रोहिण्यामग्निमाधत्ते॥ ऋध्नोत्येव॥ सर्वान्रोहान्रोहति॥ देवा वै भद्राः संतो
(2) ग्निमाधित्संत॥ २॥ तेषामनाहितोग्निरासीत्॥ अथैभ्यो वामं वस्वपाक्राम
त्॥ ते पुनर्वस्वोरादधत॥ ततो वै तान्वामं वस्वपावर्तत॥ यः पुरा भद्रः सन्पापी
यान्त्स्यात्॥ स पुनर्वस्वोरग्निमादधीत॥ पुनरेवैनं वामं वस्वपावर्तते॥ भद्रो
भवति॥ यः कामयेत दानकामा मे प्रजाः स्युरिति॥ स पूर्वयोः फल्गुन्योर
ग्निमादधीत॥ ३॥ अर्यम्णो वा एतन्नक्षत्रं॥ यत्पूर्वे फल्गुनी॥ अर्यमेति त
माहुर्यो ददाति॥ दानकामा अस्मै प्रजा भवंति॥ यः कामयेत भगी स्यामिति
॥ स उत्तरयोः फल्गुन्योरग्निमादधीत॥ भगस्य वा एतन्नक्षत्रं॥ यदुत्तरे फ २
ल्गुनी॥ भग्येव भवति॥ कालकंजा वै नामासुरा आसन्॥ ४॥ ते सुवर्गाय लो

Joint project of the Rajwade Sanshodhan Mandal, Dhule and the Yashwantrao Chavan Pratishthan, Mumbai.

(2A)

कायाग्निमचिन्वत॥ पुरुषइष्टकामुपादधा॒त्पुरुषइष्टकां॥ सइंद्रोब्राह्मणोब्रुवाणइष्ट
कामुपादधत्त॥ एषामेचित्रानामेति॥ तेसुवर्गंलोकमात्रारोहन्॥ सइंद्रइष्टका
मावृहत्॥ तेवाकीर्यंत॥ येवाकीर्यंत॥ तऊर्णावभयोभवन्॥ द्वावुदपततां॥ ५॥
तौदिव्यौश्वानावभवतां॥ योभ्रातृव्यवान्त्स्यात्॥ सचित्रायामग्निमादधीत॥ अ
वकीर्यैवभ्रातृव्यान्॥ ओजोबलमिंद्रियंवीर्यमात्मंधत्ते॥ वसंताब्राह्मणोग्नि
मादधीत॥ वसंतोवैब्राह्मणस्यर्तुः॥ स्वएवैनमृतावाधाय॥ ब्रह्मवर्चसीभव
ति॥ मुखंवाएतदृतूनां॥ ६॥ यद्वसंतः॥ योवसंताग्निमाधत्ते॥ मुख्यएवभवति॥
अथोयोनिमंतमेवैनंप्रजातमाधत्ते॥ ग्रीष्मेराजन्यआदधीत॥ ग्रीष्मोवैराज
न्यस्यर्तुः॥ स्वएवैनमृतावाधाय॥ इंद्रियावीभवति॥ शरदिवैश्यआदधीत॥ श

Joint project of the Rajawade Sanshodhan Mandal, Dhule and the Yashwantrao Chavan Pratishthan, Mumbai.

(3)

ब्रा·प्र०३ रदिवैत्र्यम्बादधीत॥ त्र्यरहै वैत्र्यस्यर्तुः॥ स्वएवैनमृतावाधाय॥ पशुमान्भवति॥ नपूर्वयोः
२ फल्गुन्योरग्निमादधीत॥ एषावैजघन्यारात्रिःसंवत्सरस्य॥ यत्पूर्वेफल्गुनी॥ पुष्ठितएव
वसंवत्सरस्याग्निमादधाय। पापीयान्भवति॥ उत्तरयोरादधीत॥ एषावैप्रथमारात्रिः
संवत्सरस्य॥ यदुत्तरेफल्गुनी॥ मुखतएवसंवत्सरस्याग्निमाधाय॥ वसीयान्भव
ति॥ अथोखलु॥ यदैवैनंयज्ञउपनमेत्॥ अथादधीत॥ सैवास्यर्धिः॥ ८ ॥ खल्व
लित्संतफल्गुन्योरग्निमादधीत॥ सन्पततामृतनां वैत्र्यस्यर्त्तुरुत्तरेफल्गुनीषट्
च॥ २॥ उद्धंति॥ यदेवास्या अमेध्यं॥ तदपहंति॥ अपोवैक्षतिरुशांत्यै॥ सिकता
निवपति॥ एतद्वा अग्नेर्वैश्वानरस्यरूपं॥ रूपेणैववैश्वानरमवरुंधे॥ ऊषान्नि
वपति॥ पुष्टिर्वाएषाप्रजननं॥ यदूषाः॥ ३॥ पुष्ट्यामेवप्रजननेऽग्निमाधत्ते॥ अ ३
थोसंज्ञानएव॥ संज्ञानंह्येतत्पशूनां॥ यदूषाः॥ द्यावापृथिवीसहास्तां॥ तेवियतीअ
ब्रूतां॥ अस्त्वेवनौसहयज्ञियमिति॥ यदमुष्यायज्ञियमासीत्॥ तदस्यामदधात्॥

(3A)

तऊषा अभवन्॥ २॥ यदस्यायज्ञियमासीत्॥ तदमुष्यामदधात्॥ तददश्चं
द्रमसीकृष्णं॥ ऊषान्निवपंनदोध्यायेत्॥ द्यावापृथिव्योरेवयज्ञियेग्निमाध
त्ते॥ अग्निर्देवेभ्योनिलायत॥ आखुरूपंकृत्वा॥ सपृथिवींप्राविशत्॥
सऊतीःकुर्वाणःपृथिवीमनुसमचरत्॥ तदाखुकरीषमभवत्॥ ३॥
यदाखुकरीषंसंभारोभवति॥ यदेवास्यतत्रन्यक्तं॥ तदेवावरुंधे॥ ऊ
र्जंवाएतंरसंपृथिव्याउपदीकाउद्दिहंति॥ यद्वल्मीकं॥ यद्वल्मीक
वपासंभारोभवति॥ ऊर्जमेवरसंपृथिव्याअवरुंधे॥ अथोश्रोत्रमेव॥
श्रोत्रंह्येतत्पृथिव्याः॥ यद्वल्मीकः॥ ४॥ अबधिरोभवति॥ यएवंवेद॥ प्रजा
पतिःप्रजाअसृजत॥ तासामन्नमुपाक्षीयत॥ ताभ्यःसूदमुपप्राभि
नत्॥ ततोवैतासामन्नंनाक्षीयत॥ यस्यसूदःसंभारोभवति॥ ना

Joint project of the Rajawade Sanshodhan Mandal, Dhule and the Yashwantrao Chavan Pratishthan, Mumbai.

(५)

ब्रा· प्र· स्पृष्ट्वेन्द्रं क्षियिते। आपोवाइदमग्रेसलिलमासीत्। तेनप्रजापतिरश्रा
४ म्यत्॥ ५॥ कथमिदꣳस्यादिति। सोपश्यत्पुष्करपर्णंतिष्ठत्। सोमन्यत। अ
स्तिवैतत्। यस्मिन्निदमाधितिष्ठतीति। सवराहोरूपंकृत्वोपन्यमज्जत्।
सपृथिवीमधआर्छत्॥ तस्याउपहत्योदमज्जत्॥ तत्पुष्करपर्णेप्रथयत्॥
यदप्रथयत्॥ ६॥ तत्पृथिव्यैपृथिवित्वं॥ अभूद्वाइदमिति॥ तद्भूम्यैभू
मित्वं॥ तांदिशोनुवातःसमवहत्॥ ताꣳशर्कराभिरदृꣳहत्॥ शंवैनो
भूदिति॥ तच्छर्कराणाꣳशर्करत्वं॥ यद्वराहविहतꣳसंभारोभवति॥
अस्यामेवाछंबट्कारमग्निमाधत्ते॥ शर्कराभवंतिधृत्यै॥ ७॥
अथोशंत्वाय॥ सꣳरेतसमग्निराधेयइत्याहुः॥ आपोवरुणस्यपत्न
यआसन्॥ ताअग्निरभ्यध्यायत्। ताःसमभवत्। तस्यरेतःपरापतत्। तद्धिरण्य ४

(5A)

मभवत्॥ यद्धिरण्यमुपास्यति॥ सरेतस्समेवाग्निमाधत्ते॥ पुरुषइन्वैस्वादित्तसोवी
भत्सतइत्याहुः॥ ८॥ उत्तरतउपास्यत्सवीभत्सायै॥ अतिप्रयछति॥ आ
र्तिमिवातिप्रयछति॥ अग्निर्देवेभ्योनिलापत॥ अश्वोरूपंकृत्वा॥ सो
श्वत्थेसंवत्सरमतिष्ठत्॥ तदश्वत्थस्याश्वत्थत्वं॥ यदाश्वत्थः संभारोभव
ति॥ यदेवास्यतत्रन्यक्तं॥ तदेवावरुंधे॥ २॥ देवावाऊर्जंव्यभजंत॥ तत
उदुंबरउदतिष्ठत्॥ ऊर्ग्वाउदुंबरः॥ यदौदुंबरः संभारोभवति॥ ऊर्जमेवाव
रुंधे॥ तृतीयस्यामितोदिविसोमआसीत्॥ तंगायत्र्याहरत्॥ तस्यप
र्णमछिद्यत्॥ तत्पर्णोभवत्॥ तत्पर्णस्यपर्णत्वं॥ ३॥ यस्यपर्णमयःसंभा
रोभवति॥ सोमपीथमेवावरुंधे॥ देवावैब्रह्मन्नवदंत॥ तत्पर्णउपाश्टृ

ब्रा॰प्र॰ णोत्॥ सुश्रवा वैनाम॥ यत्सुर्णमयः संभारो भवति॥ ब्रह्मवर्चसमेवावरुं
५ धे॥ प्रजापतिरग्निमसृजत॥ सोबिभेत्प्रमा धक्ष्यतीति॥ तᳬं शम्या
शमयत्॥ ३१॥ तच्छम्यै शमित्वं॥ यच्छमीमयः संभारो भवति॥ शांत्या अ
प्रदाहाय॥ अग्नेः सृष्टस्य यतः॥ विकंकतं भा आर्छत्॥ यद्वैकंकतः संभा
रो भवति॥ भा एवावरुंधे॥ सहृदयोग्निरांधय इत्याहुः॥ मरुतोद्भिरग्नितेमे
मयंन्॥ तस्य। तांतस्य हृदयमाच्छिंदन्॥ साशनिरभवत्॥ यदशनिहत
स्य वृक्षस्य संभारो भवति॥ सहृदयमेवाग्निमाधत्ते॥ ३२॥ उपा अभवन्न
भवद्वल्मीको। आन्यदप्रथयधस्त्यैबीभत्सनइत्यादूरुंधे पर्णात्वमग्रशमयद
छिंदᳬं त्रीणिच॥ २॥ द्वादशासु विक्रामेष्वग्निमादधीत॥ द्वादशमासाः सं ५
वत्सरः॥ संवत्सरादेवैनमवरुध्याधत्ते॥ यद्वादशासु विक्रामेष्वादधीत॥

(5A)

परिमितमवरुंधीत ॥ चक्षुर्निमित आदधीत ॥ इयद्ध्यादद्रा विक्रामा३ इति ॥ प
रिमितंचैव ॥ परिमितंचावरुंधे ॥ अनृतंवैवाचावदति ॥ अनृतंमनसाध्याय
ति ॥ ४ ॥ चक्षुर्वैसत्यं ॥ अद्रा३गित्याह ॥ अदर्शमिति ॥ तत्सत्यं ॥ यश्चक्षुर्निमि
तेग्निमाधत्ते ॥ सत्यएवैनमाधत्ते ॥ तस्मादाहिताग्निर्नानृतंवदेत् ॥ नास्यब्रा
ह्मणोनाश्वान्गृहेवसेत् ॥ सत्येह्यस्याग्निराहितः ॥ आग्नेयीवैरात्रिः ॥ २ ॥ आग्ने
याःपशवः ॥ ऐंद्रमहः ॥ नक्तंगार्हपत्यमादधाति ॥ पशूनेवावरुंधे ॥ दिवाहवनी
यं ॥ इंद्रियमेवावरुंधे ॥ अर्द्धोदितेसूर्यआहवनीयमादधाति ॥ एतस्मिन्वैलोके
प्रजापतिःप्रजाअसृजत ॥ प्रजाएवतद्यजमानःसृजते ॥ अथोभूतंचैवभवि
ष्यच्चावरुंधे ॥ ३ ॥ इडावैमानवीयज्ञानुकाशिन्यासीत् ॥ साशृणोत् ॥ असुरा
अग्निमादधतइति ॥ तदगच्छत् ॥ तआहवनीयमग्रआदधत ॥ अथगार्हपत्यं ॥
अथान्वाहार्यपचनं ॥ साब्रवीत् ॥ प्रतीच्येषांश्रीरगात् ॥ भद्राभूत्वापराभवि

" Joint project of the Rajwade Sanshodhan Mandal, Dhule and the Yashwantrao Chavan Pratishthan, Mumbai. "

(6)

श्रा०प्र०१ ष्यतीति ॥ ७ ॥ यस्यैवमग्निराधीयते ॥ प्र वीर्यस्य श्रीरेति ॥ सा शृणोत् ॥ देवा अग्नि
६ मादधतइति ॥ तदगच्छत् ॥ तेन्वाहार्यपचनमग्र आदधत ॥ अथगार्हपत्यं ॥ अथा
हवनीयं ॥ साब्रवीत् ॥ ८ ॥ प्राच्येषां श्रीरग्मात् ॥ भद्रा भूत्वा सुवर्गंलोकमेष्यं
ति ॥ प्रजांतुनवेत्स्यंतइति ॥ यस्यैवमग्निराधीयते ॥ प्राच्यस्य श्रीरेति ॥ भद्रा भूत्वा
सुवर्गंलोकमेति ॥ प्रजांतुनविंदते ॥ साब्रवीदिडामनुं ॥ तथावा अहंतवाग्निमा
धास्यामि ॥ यथाप्रप्रजयापशुभिर्जनिष्यसे ॥ ९ ॥ प्रत्यस्मिन्लोकेस्थास्यसि ॥ अ
भिसुवर्गंलोकंजेष्यसीति ॥ गार्हपत्यमग्र आदधात् ॥ गार्हपत्यंवा अनुप्रजाः पशवः
प्रजायंते ॥ गार्हपत्येनैवास्मै प्रजांपशून्प्राजनयत् ॥ अथान्वाहार्यपचनं ॥ तिर्य
ङिववा अयंलोकः ॥ अस्मिन्नेवतेनलोकेप्रत्यतिष्ठत् ॥ अथाहवनीयं ॥ तेनै
वसुवर्गंलोकमभ्यजयत् ॥ १० ॥ यस्यैवमग्निराधीयते ॥ प्रप्रजयापशुभिर्मि ६
थुनैर्जायते ॥ प्रत्यस्मिन्लोकेतिष्ठति ॥ अभिसुवर्गंलोकंजयति ॥ यस्यवा अ

(6A)

यथादेवतमग्निराधीयते ॥ आदेवताभ्यो वृश्च्यते ॥ पापीयान्भवति ॥ यस्य यथादेव
तं ॥ न देवताभ्य आवृश्च्यते ॥ वसीयान्भवति ॥ ८ ॥ भृगूणांत्वांगिरसांव्रतपते व्रतेनाधा
मीति भृग्वंगिरसामादध्यात् ॥ आदित्यानांत्वा देवानांत्वा व्रतपते व्रतेनादधामीत्य
न्यासांब्राह्मणीनांप्रजानां ॥ वरुणस्य त्वा राज्ञो व्रतपते नादधामीति राज्ञः ॥ इंद्रस्य त्वें
द्रियेण व्रतपते व्रतेनादधामीति राजन्यस्य ॥ मनुस्त्वा ग्रामण्या व्रतपते व्रतेनादधा
मीति वैश्यस्य ॥ ऋभूणांत्वां देवानां व्रतपते व्रतेनादधामीति रथकारस्य ॥ यथादेव
तमग्निराधीयते ॥ न देवताभ्य आवृश्च्यते ॥ वसीयान्भवति ॥ ९ ॥ ध्यायति रात्रिश्चाव
रुंधे भविष्यंतीत्यब्रवीज्जनिष्यसे ज्यायसी यान्भवति न वच ॥ ४ ॥ प्रजापतिर्वाचः सत्य
मऋयत् ॥ तेनाग्निमाधत्त ॥ तेन वै स आर्ध्नोत् ॥ भूर्भुवः स्वरित्याह ॥ एतद्वै वाचः सत्यं ॥ य
एतेनाग्निमाधत्ते ॥ ऋध्नोत्येव ॥ अथो सत्यप्राश्च्रेव भवति ॥ अथो य एवं विद्वानभि
चरति ॥ स्तृणुत एवैनं ॥ १ ॥ भूरित्याह ॥ प्रजापवतद्यजमानः सृजते ॥ भुवइत्याह ॥ अ

Joint project of Rajwade Sanshodhan Mandal, Dhule and the Yashwantrao Chavan Pratishthan, Mumbai

(७)

स्वमिव चक्षुः पश्यन्प्रजापतिरनूदेति ।। वज्रो वा एषः ।। यदश्वः ।। २

ब्रा० प्र० १ स्मिन्नेव लोके प्रतितिष्ठंति ।। सुवरित्याह ।। सुवर्ग एव लोके प्रतितिष्ठति ।। त्रिभिरक्षरैर्गा
र्हपत्यमादधाति ।। त्रय इमे लोकाः ।। एष्वेवैनं लोकेषु प्रतिष्ठितमाधत्ते ।। सर्वैः पंचभि
७ राहवनीयं ।। २ ।। सुवर्गाय वा एष लोकायाधीयते ।। यदाहवनीयः ।। सुवर्ग एवास्मै
लोके वाचः सत्यं सर्वमाप्नोति ।। त्रिभिर्गार्हपत्यमादधाति ।। पंचभिराहवनीयं ।।
अष्टौ संपद्यंते ।। अष्टाक्षरा गायत्री ।। गायत्रोग्निः ।। यावानेवाग्निः ।। तमाधत्ते ।। ३ ।।
प्रजापतिः प्रजा असृजत ।। ता अस्मात्सृष्टाः पराचीरायन् ।। ताभ्यो ज्योतिरु
दगृह्णात् ।। तं ज्योतिः पश्यंतीः प्रजा अभिसमावर्तंत ।। उपरीवाग्निमुद्गृह्णीया
दुद्धरन् ।। ज्योतिरेव पश्यंतीः प्रजा यजमानमभिसमावर्तते ।। प्रजापतेरक्ष्य
श्वयत् ।। तत्परापतत् ।। तदश्वोभवत् ।। तदश्वस्याश्वत्वं ।। ४ ।। एष वै प्रजापतिः ।। य
दग्निः ।। प्राजापत्योश्वः ।। यदश्वं पुरस्तान्नयति ।। जातानेव भ्रातृव्यान्प्रणुदते ।। पुन ७
रावर्तयति ।। ५ ।। जनिष्यमाणानेव प्रतिनुदते ।। न्याहवनीयो गार्हपत्यमका

Rajwade Sanshodhan Mandal, Dhule and the Yashwantrao Chavan Pratishthan, Mumbai

(7A)

मयत॥ निगार्हपत्यआहवनीयं॥ तौविभाजन्नान्तराशंक्रात॥ सोऽश्वःपूर्ववडभूत्वा॥
प्रांचंपर्वसमुदवहत॥ तस्पूर्ववाहःपर्ववाट्त्वं॥ यदश्वंपुरस्तान्नयेति॥ विभक्ति
रेवैनयोःसा॥ अथोनानावीर्यावेवेनोकुरुते॥ ६॥ यदुपर्युपरिशिरोहरेत॥
प्राणान्विछिंद्यात॥ अधोधःशिरोहरति॥ प्राणानांगोपीथाय॥ इयत्यग्रेह
रति॥ अथेयत्यथेयति॥ त्रयइमेलोकाः॥ एष्वेवैनंलोकेषुप्रतितिष्ठतमाध
त्ते॥ प्रजापतिरग्निमसृजत॥ सोविभेत्प्रमाधक्ष्यतीति॥ ७॥ तस्यत्रेधा
ह मह्हिमानंव्यौहत॥ शांत्याअप्रदाहाय॥ यत्रधाग्निराधीयंते॥ मह्हिमान
मेवास्यतद्व्यूहति॥ शांत्याअप्रदाहाय॥ पुनरावर्तयति॥ मह्हिमानमेवा
स्यसंदधाति॥ पशुर्वाएषः॥ यदश्वः॥ एषरुद्रः॥ ८॥ यदग्निः॥ यदश्व
पदेग्निमादध्यात॥ रुद्रायपशूनपिदध्यात॥ अपशुर्यजमानस्यात॥ य

the Rajawade Sanshodhan Mandal Dhule and the Yashwantrao Chavan Pratishthan, Mumbai
joint project of

(४)

ब्रा॰प॰

॥९॥ नाक्रमयेत्॥ अनवरुद्धा अस्यपशवःस्युः॥ पार्श्वतआक्रमयेत्॥ यथाहित
स्याग्नेरंगारा अभ्यववर्त्तेरन्॥ अवरुद्धा अस्यपशवोभवंति॥ नरुद्रायापिदधा
ति॥ ९॥ त्रीणिहवींषिनिर्वपति॥ विराजएवविक्रांतंयजमानोनुविक्रमते॥ अ
ग्नयेपवमानाय॥ अग्नयेपावकाय॥ अग्नयेशुचये॥ यदग्नयेपवमानायनि
र्वपति॥ पुनात्येवैनं॥ यदग्नयेपावकाय॥ पूतएवास्मिन्नन्नाद्यंदधाति॥ यदग्नये
शुचये॥ ब्रह्मवर्चसमेवास्मिन्नुपरिष्टाद्दधाति॥ १०॥ एनमाहवनीयंधत्तेभ्यत्वंव
र्तयति॥ कुरुतइतिरुद्रादधातियदग्नयेशुचयएकंच॥ ८॥ देवासुराःसंयत्ताआ
सन्॥ तेदेवाविजयमुपयंतः॥ अग्नौवामंवसुसंन्यदधत॥ इदमुनोभविष्यति॥
यदिनोज्येष्यंतीति॥ तदग्निर्नोत्सहमशक्नोत्॥ तत्त्रेधाविन्यदधात्॥ पशुषुतृ ९
तीयं॥ अप्सुतृतीयं॥ आदित्येतृतीयं॥ १॥ तद्देवाविजित्य॥ पुनरवारुरुत्संत॥

Joint project of the Rajwade Sanshodhan Mandal, Dhule and the Yashwantrao Chavan Pratishthan, Mumbai.

(8A)

तेग्नयेपवमानायपुरोडाशमष्टाकपालंनिरवपन्‌॥ पशवोवाअग्निःपवमा
नः॥ यदेवपशुष्वासीत्‌॥ तत्तेनावारुंधत॥ तेग्नयेपावकाय॥ आपोवाअ
ग्निःपावकः॥ यदेवाप्स्वासीत्‌॥ तत्तेनावारुंधत॥ २॥ तेग्नयेशुचये॥ अ
सौवाआदित्योग्निःशुचिः॥ यदेवादित्यआसीत्‌॥ तत्तेनावारुंधत॥ ब्रह्म
वादिनोवदंति॥ तनुवोवावैनअग्न्याधेयस्य॥ आग्नेयोवाअष्टाकपा
लोग्न्याधेयइति॥ यत्तंननिर्वपेत्‌॥ नैतानि॥ यथात्मास्यात्‌॥ ३॥ नांगा
नि॥ तादृगेवतत्‌॥ यदेतानिनिर्वपेत्‌॥ नतं॥ यथांगानिस्युः॥ नात्मा॥
तादृगेवतत्‌॥ उभयानिसहनिरुप्याणि॥ यज्ञस्यसात्मत्वाय॥ उ
भयंवाएतस्येंद्रियंवीर्यमाप्यते॥ ४॥ योग्निमाधत्ते॥ ऐंद्राग्नमेकाद
शकपालमनुनिर्वपेत्‌॥ आदित्यंचरुं॥ इंद्राग्नीवैदेवानामयातयामानौ॥

Joint property of the Rajawade Sanshodhan Mandal, Dhule and the Yashwantrao Chavan Pratishthan, Mumbai.

ब्रा०प्र०३

यएवंवेदतेऽयातयाम्नी॥ताभ्यामेवास्माइंद्रियंवीर्यमवरुंधे॥आदित्ये
१ भवति॥इयंवाअदितिः॥अस्यामेवप्रतितिष्ठति॥धेन्वैवाएतद्रेतः॥
॥५॥यदाज्यं॥अनडुहस्तंडुलाः॥मिथुनमेवावरुंधे॥घृतेभवति॥य
(१) ज्ञस्यालूक्षांतत्वाय॥चत्वारआर्षेयाःप्राश्नंति॥दिशामेवज्योतिषिजु
होति॥पशवोवाएतानिहवींषि॥एषरुद्रः॥यदग्निः॥६॥यत्सद्यए
तानिहवींषिनिर्वपेत्॥रुद्रायपशूनपिदध्यात्॥अपशुर्यजमानस्स्या
त्॥यन्नानुनिर्वपेत्॥अनन्वरूढाअस्यपशवस्युः॥द्वादशसुरा
त्रीष्वनुनिर्वपेत्॥संवत्सरप्रतिमावैद्वादशरात्रयः॥संवत्सरेणैवास्मै
रुद्रंशमयित्वा॥पशूनवरुंधे॥यदेकमेकमेतानिहवींषिनिर्वपेत्॥ १
॥७॥यथात्रीण्यावपनानिपूरयेत्॥तादृक्तत्॥नप्रजननमुच्छिं

Joint project of the Rajawade Sanshodhan Mandal, Dhule and the Yashwantrao Chavan Pratishthan, Mumbai

(9A)

षेत् ॥ एकंनिलप्य ॥ उत्तरेसमस्येत् ॥ तृतीयमेवास्मे लोकमुच्छिंषति प्र
जननाय ॥ तंप्रजया पशुभिरनुप्रजायते ॥ अथोयज्ञस्यैवेषाभिक्रां
तिः ॥ रथचक्रंप्रवर्तयति ॥ मनुष्यरथेनैवदेवरथंप्रत्यवरोहति ॥ ८ ॥
ब्रह्मवादिनोवदंति ॥ होतव्यमग्निहोत्रा ३ न्नहोतव्या ३ मिति ॥ यद्यजु
षाजुहुयात् ॥ अयथापूर्वमाहुतीजुहुयात् ॥ यन्नजुहुयात् ॥ अग्निः
पराभवेत् ॥ तूष्णीमेवहोतव्यं ॥ यथापूर्वमाहुतीर्जुहुयात् ॥ होति ॥
नाग्निः पराभवति ॥ अग्नीधे ददाति ॥ ९ ॥ अग्निमुखानेव तॄन्प्री
णाति ॥ उपबर्हणंददाति ॥ रूपाणामेवरुंधे ॥ अश्वंब्रह्मणे ॥ इंद्रिय
मेवावरुंधे ॥ धेनुंहोत्रे ॥ आशिषएवावरुंधे ॥ अनड्वाहमध्वर्यवे ॥
वन्हिर्वा अनड्वान् ॥ वन्हिरध्वर्युः ॥ १० ॥ वंन्हिनेववंन्हियज्ञस्यावरुंधे ॥

(१०)

ब्रा०प्र०

१०

मिथुनौगावौददाति॥ मिथुनस्यावरुध्यै॥ वासोददाति॥ सर्वदेवत्यंवैवासः॥
सर्वाएवदेवताःप्रीणाति॥ आद्वादशभ्योददाति॥ द्वादशमासाःसंवत्सरः॥
संवत्सरएवप्रतितिष्ठति॥ काममूर्ध्वंदेयं॥ अपरिमितस्यावरुध्यै॥ २१॥
आदित्येत्वतृतीयमप्स्वावासीत्तेनावारुंधतस्यादाप्यतेरेतोग्निरकमक
मेतानिहवींषिनिर्वपेत्सत्यवरोहतिददात्यध्वर्युर्देयमेकंच॥ ६॥ घर्मःशि
रस्तदयमग्निः॥ संप्रियःपशुभिर्भुवत॥ छर्दिस्तोकायतनयाययच्छ॥
वातःप्राणस्तदयमग्निः॥ संप्रियःपशुभिर्भुवत॥ स्वरितंतोकायतनयाय
पितुंपच॥ प्राचीमनुप्रदिशंप्रेहिविद्वान्॥ अग्नेरग्नेपुरोअग्निर्भवेह॥ वि १०
श्वाआशादीद्यानोविभाह्यूर्जंनोधेहिद्विपदेचतुष्पदे॥ १॥ क्रक्षश्वस्क
स्तदसौसूर्यस्तदयमग्निः॥ संप्रियःपशुभिर्भुवत॥ यत्तेशुक्रशुक्रे

"Joint project of the Rajwade Sanshodhan Mandal, Dhule and the Yashwantrao Chavan Pratishthan, Mumbai."

(10 A)

वर्चश्शुक्रातनूः॥ शुक्रं ज्योतिरजस्रं॥ तेनमेदीदिहितेनत्वादधे॥ अग्निनाग्नेब्र
ह्मणा॥ आनशेव्यानशेसर्वमायुर्व्यानशे॥ येते अग्नेशिवेतनुवो॥ विराट्चस्वरा
ट्च॥ तेमाविशतांतेमाजिन्वतां॥ २॥ येते अग्ने शिवेतनुवो॥ सम्राट्चाभिभूश्च॥ भि
तेमाविशतांतेमाजिन्वतां॥ येते अग्नेशिवेतनुवो॥ विभूश्चपरिभूश्च॥ तेमा
विशतांतेमाजिन्वतां॥ येते अग्ने शिवेतनुवो॥ प्रभ्वीश्चप्रभूतिश्च॥ तेमा
विशतांतेमाजिन्वतां॥ यास्ते अग्नेशिवास्तनुवः॥ ताभिस्त्वादधे॥ यास्ते
अग्नेघोरास्तनुवः॥ ताभिरमुंगच्छ॥ ३॥ चतुष्पदेजिन्वतांतनुवस्थाणिच॥
॥ ७॥ इमेवाएतेलोका अग्नयः॥ तेयदव्यावृत्ता आधीयेरन्॥ शोचयेयुर्य
जमानं॥ घर्मःशिरइतिगार्हपत्यमादधाति॥ वातः प्राणइत्यन्वाहार्यप
चनं॥ अर्कश्चक्षुरित्याहवनीयं॥ तेनैनान्वैव्यावर्तयति॥ तथानशे॥

Rajwade Sanshodhan Mandal, Dhule and the Yashwantrao Chavan Pratishthan, Mumbai

(११)

चयंतियजमानं॥ रथंतरमभिगायतेगार्हपत्यआधीयमाने॥ रथंतरं

ब्रा०प्र० वा अयंलोकः॥ १॥ अस्मिन्नेवैनंलोकेप्रतिष्ठितमाधत्ते॥ वामदेव्यम

११ भिगायतउद्ध्रियमाणे॥ रं॥ अंतरिक्षंवैवामदेव्यंअंतरिक्षएवैनंप्रतिष्ठित

माधत्ते॥ अथोशांतिर्वैवामदेव्यं॥ शांतमेवैनंपशव्यमुद्धरते॥ बृहदभि

गायतउद्ध्रियमाणेआहवनीयआधीयमाने॥ बार्हतोवाअसौलोकः॥

अमुष्मिंनेवैनंलोकेप्रतिष्ठितमाधत्ते॥ प्रजापतिरग्निमसृजत॥ २॥

सोऽस्माद्वावारोंसृष्टापराङैत्त॥ तंवारवंतीयेनावारयत॥ तद्वारवंतीयस्य

वारवंतीयत्वं॥ श्येतेनश्येतीअकुरुत॥ तच्छै[redacted]च्छैयेतस्यश्यैतत्वं॥ यद्वारवंतीयमभिगायतेवारयित्वैवैनंप्रतिष्ठितमाधत्ते॥ श्यैतंश्यै ११

तेनश्येतीकुरुते॥ घर्मःशिरइतिगार्हपत्यमादधाति॥ सशीर्षाणमेवैन

" Joint project of Rajawade Sanshodhan Mandal, Dhule and the Yashwantrao Chavan Pratishthan, Mumbai. "

(11 A)

माधत्ते॥३॥उपैनमुत्तरोयज्ञोनमति॥रुद्रोवाएषः॥यदग्निः॥सआधीयमा
नईश्वरोयजमानस्यपशून्हिꣳसितोः॥संप्रियःपशुभिर्भुवदित्याह॥पशुभि
रेवैनꣳसंप्रियंकरोति॥पशूनामहिꣳसायै॥छर्दिस्तोकायतनयायपयंछेत्याह॥
आशिषमेवैतामाशास्ते॥वातःप्राणइत्यन्वाहार्यपचनं॥४॥सप्राणमेवैन
माधत्ते॥स्वदितंतोकायतनयायपितुंपचेत्याह॥अन्नमेवास्मैस्वदयति॥
प्राचीमनुप्रदिशंप्रेहिविद्वानित्याह॥विभक्तिरेवैनयोरस्ता॥अथोनानावी
र्यावेवैनौकुरुते॥ऊर्जंनोधेहिद्विपदेचतुष्पदइत्याह॥आशिषमेवैतामाशास्ते॥
अर्कश्चक्षुरित्याहवनीयं॥अर्कोवैदेवानामन्नं॥५॥अन्नमेवावरुं
धे॥तेनमेदीदिहीत्याह॥सामिंधएवैनं॥आनशेव्यानशइतित्रिरुदिंगयति॥
त्रयइमेलोकाः॥एष्वेवैनंलोकेषुप्रतिष्ठितमाधत्ते॥तत्तथानकार्यं॥वीङ्गि

Joint project of the Rajawade Sanshodhan Mandal, Dhule and the Yashwantrao Chavan Pratishthan, Mumbai

(12)

ब्रा॰प्र॰ तमप्रतिष्ठितमादधीत।।उष्ट्रस्यैवाधायाभिमंत्र्यः।।अवीगितमेवैनंप्रतिष्ठित
१२ स्व माधत्ते।।विराड्विराजिचयास्तेअग्नेशिवास्तनुवः।स्ताभिस्त्वादधइत्याह।।ए
तावाअग्नेःशिवास्तनुवः।।ताभिरेवैनंसमर्धयति।।यास्तेअग्नेघोरास्तनुव
स्ताभिरमुंगच्छेतिब्रूयाद्यंद्विष्यात्।।ताभिरेवैनंपराभावयति।।६।।लोकोस्त
जतेनमाधत्ते।।आहार्यपचनंदेवानामन्नमेनंप्रतिष्ठितमाधत्तेपंचच।।७।।श
मीदर्भाअग्निंमंथति।।एषावाअग्नेर्यज्ञियातनूः।।तामेवास्मैजनयति।।
अदितिःपुत्रकामा।।साध्येभ्योदेवेभ्यो।ब्रह्मौदनमपचत्।।१।।तस्याउच्छेष
णमदुः।।तत्प्राश्नात्।।सारेतोधत्त।।तस्यैमित्रश्चवरुणश्चाजायेतां।।सा
तृतीयमपचत्।।तस्याउच्छेषणमददुः।।तत्प्राश्नात्।।सारेतोधत्त।।तस्याअं॰ ३२
शश्चभगश्चाजायेतां।।साचतुर्थमपचत्।।२।।तस्याउच्छेषणमददुः।।तत्प्राश्ना

(12-A)

त॥सारेतोधत्त॥तस्याइंद्रश्चविवस्वांश्चाजायेतां॥ब्रह्मौदनंपचति॥रेत
एवतद्दधाति॥प्राश्नंतिब्राह्मणाओदनं॥यदाज्यमुच्छिष्यते॥तेनसमिधो
भ्यज्यादधाति॥उच्छेषणाद्वाअदितीरेतोधत्त॥३॥उच्छेषणादेवतद्रेतोधत्ते॥
अस्थिवाएतत्॥यत्समिधः॥एतद्रेतः॥यदाज्यं॥यदाज्येनसमिधोभ्यज्या
दधाति॥अस्थ्येवतद्रेतसिदधाति॥तिस्रआदधातिमिथुनत्वाय॥इयतीर्भवं
ति॥प्रजापतिनायज्ञमुखेनसंमिताः॥४॥इयतीर्भवंति॥यज्ञपुरुषासंमि
ताः॥इयतीर्भवंति॥एतावद्वैपुरुषेवीर्यं॥वीर्यसंमिताः॥आर्द्राभवंति॥आ
र्द्रमिवहिरेतःसिच्यते॥चित्रियस्याश्वत्थस्यादधाति॥चित्रमेवभवति॥घृ
तवतीभिरादधाति॥५॥एतद्वाअग्नेःप्रियंधाम॥यद्घृतं॥प्रियेणैवैनंधाम्ना
समर्धयति॥अथोतेजसा॥गायत्रीभिर्ब्राह्मणस्यादध्यात्॥गायत्रछंदो

Rajwade Sanshodhan Mandal Dhule and the Yashwantrao Chavan Pratishthan, Mumbai

श्री०प्र० वैब्राह्मणः॥स्वस्यछंदसः॥प्रत्ययनस्त्वाय॥त्रिष्टुभीराजन्यस्या॥त्रिष्टुछंदावै
राजन्यः॥स्वस्यछंदसः प्रत्ययनस्त्वाय॥६॥जगतीभिर्वैश्यस्य॥जगतीछं
१३ दावैवैश्यः॥स्वस्यछंदसः प्रत्ययनस्त्वाय॥तꣳसंवत्सरंगोपायेत्॥संवत्सरꣳ
हिरेतोहितंवर्द्धते॥यद्येनꣳसंवत्सरेनोपनमेत्॥समिधः पुनरादध्यात्॥रेत
एवतद्धितंवर्द्धमानमेति॥नमाꣳसमश्नीयात्॥नस्त्रियमुपेयात्॥७॥य
न्माꣳसमश्नीयात्॥यत्स्त्रियमुपेयात्॥निर्वीर्यःस्यात्॥नैनमग्निरुपनमे
त्॥श्वआधास्यमानोब्राह्मणोदनंपचति॥आदित्यावाइतउत्तमाःसुवर्गंलोक
मायन्॥तेवाइतोयंतंप्रतिनुदंते॥एतेखलुवावादित्याः॥यद्ब्राह्मणाः॥तैरे १३
वसंतंगच्छति॥८॥नैनंप्रतिनुदंते॥ब्रह्मवादिनोवदंति॥क्वासः॥अग्निः

" Joint project of the Rajawade Sanshodhan Mandal, Dhule and the Yashwantrao Chavan Pratishthan, Mumbai. "

(13A)

कार्यः॥ योस्मैप्रजांपशून्प्रजनयतीति॥ शल्कैस्तांरात्रिमग्निमिंधीत॥ त
स्मिन्नुपव्युषमरणीनिष्टपेत्॥ यथर्षभायवाशितान्याविच्छायति॥ तादृगे
वतत्॥ अपोद्धृत्यभस्माग्निंमंथति॥ ८॥ सैवसाग्नेःसंततिः॥ तंमथित्वाप्रां
चमुद्धरति॥ संवत्सरमेवतद्रेतोहितंप्रजनयति॥ अनाहितस्याग्निरित्याहुः॥
यःसमिधोनाधायाग्निमाधत्तइति॥ तांसंवत्सरेपुरस्तादादध्यात्॥ संव
त्सरादेवैनमरुध्याधत्ते॥ यदिसंवत्सरेनादध्यात्॥ द्वादश्यांपुरस्तादादध्या
त्॥ संवत्सरप्रतिमावैद्वादशरात्रयः॥ संवत्सरमेवास्याहिताभवंति॥ यदि
द्वादश्यांनादध्यात्॥ त्र्यहेपुरस्तादादध्यात्॥ आहिताएवास्यभवंति॥ ९॥
द्वितीयमपत्रचतुर्थमपचदद्दितीरेतोधत्तसंमिताघृतवतीभिरादधातिर

Joint project of the Rajawade Samshodhan Mandal, Dhule and the Yashwantrao Chavan Pratishthan, Mumbai.

(15)

ब्रा०प्र० ०

जन्यस्वस्यछंदसप्रत्ययनस्त्वायेयाङ्कृतिमंथातिरात्र्यश्चत्वारिच॥ ९॥ प्रजा

१४ पतिःप्रजाअसृजत।सरिरिचानोमन्यत॥सतपोतप्यत॥सआत्मन्वीर्यमप

श्यत॥ तदवर्धत॥तदस्मात्सहसोर्ध्वमसृज्यत॥साविराडभवत॥तांदेवासुरा

व्यगृह्णत॥सोब्रवीत्प्रजापतिः॥ममवाएषा॥ १॥दोहाएवयुष्माकमिति॥सा

ततःप्राच्युदक्रामत॥तत्प्रजापतिःपर्यगृह्णात॥अथर्वपितुंमेगोपाय॥सा

द्वितीयमुदक्रामत॥तत्प्रजापतिःपर्यगृह्णात॥नर्यप्रजांमेगोपायेति॥सा

तृतीयमुदक्रामत॥तत्प्रजापतिःपर्यगृह्णात॥शंस्यपशून्मेगोपायेति॥

॥२॥साचतुर्थमुदक्रामत॥तत्प्रजापतिःपर्यगृह्णात॥सप्रथसभांमेगो २४

पायेति॥सापंचममुदक्रामत॥तत्प्रजापतिःपर्यगृह्णात॥अबुध्नीयमंत्रंमे हे

(15A) (15A)

गोपाययेति ॥ अग्नीन्वावसान्व्यक्रमत ॥ तान्प्रजापतिः पर्यगृह्णात ॥ अथो प
ङ्क्तिः [illegible] ॥ ३ ॥ [illegible] निर्मिमीते ॥ यदग्नि
रोधीयते ॥ तस्माद्देत [illegible] अग्नय आधीयंते ॥ पांङ्क्तं वा इद‌ँ सर्वं ॥ पाङ्क्तेनै
व पाङ्क्त‌ँ स्पृणो [illegible] पितुं मे गोपाययेत्याह ॥ अन्नमेवैतेन स्पृणोति ॥
नर्य प्रजां मे गोपाययेत्याह ॥ प्रजामेवैतेन स्पृणोति ॥ शा‌ँस्य पशून्मे गोपा
ययेत्याह ॥ ४ ॥ पशूनेवैतेन स्पृणोति ॥ सभ्य सभां मे गोपाययेत्याह ॥ सभामे
वैतेनेंद्रिय‌ँ स्पृणोति ॥ अहे बुध्निय मंत्रं मे गोपाययेत्याह ॥ मंत्रमेवैतेन श्रि
य‌ँ स्पृणोति ॥ यदन्वाहार्यपचनेन्वाहार्यं पचंति ॥ तेन सोऽस्याभीष्टः प्रीतः ॥
यद्गार्हपत्य आज्यमधिश्रयंति ॥ संपत्नीर्याजयंति ॥ तेन सोऽस्याभीष्टः प्री
तः ॥ यदाहवनीये जुह्वति ॥ ५ ॥ तेन सोऽस्याभीष्टः प्रीतः ॥ यत्सभायां वि

(15) (15)

ब्रा०ब्र० जयंते॥तेनस्मास्याभीष्टप्रीतः॥यदावसथेनं॰हरंति॥तेनसोस्याभीष्टप्री

ष्टः प्रीतः॥तथास्यसर्वेप्रीताअभीष्टाआधीयंते॥प्रवसथमेषांनेवस्मुप

१५ तिष्ठेतैकमेकं॥यथाब्राह्मणायगृहेवासिने परिदायगृहानेति॥तार

गेवतत्॥पुनरागत्योपतिष्ठते॥साभागेयमेवेषांतत्॥सातत ऊर्ध्वारोहत्॥

सारोहिण्यभवत्॥तद्रोहिण्यैरोहिणित्वं॥रोहिण्यामग्निमादधीत॥स्व हेरंब॥

एवैनंयोनौप्रतिष्ठितमाधत्ते॥ [illegible] ब्राह्मणं॥५॥एषापशून्मे [illegible] पायेति

प्रविष्टापशून्मे [illegible] यत्याहदुरु तितिक्षतेसमच॥१०॥ब्रह्मसंधत्तंकृत्ति

कास्रू [illegible] निद्रू [illegible] [illegible] पतिर्वाचावादत्वासुराधर्मः शिरइमैवेशमागर्भा

प्रजां [illegible] सम [illegible] रिचा [illegible] पः सआलभ्यीयंदक्षा॥२५॥ब्रह्मसंधत्तंतोदि १५

व्यावर्थो शांतायपा [illegible] सुपरियत्तसद्यः [illegible] श्वावारोजगतीभिरक्षीति॥८०॥ ॐ म॥

Joint project of the Rajawade Sanshodhan Mandal, Dhule and the Yashwantrao Chavan Pratishthan, Mumbai.

मूळ प्रत पाहण्यासाठी संपर्क

इतिहासाचार्य वि.का. राजवाडे संशोधन मंडळ, धुळे

राजवाडे पथ, गल्ली नं. १, धुळे-४२४००१ (महाराष्ट्र)

दूरध्वनी क्रमांक (०२५६२) २३३८४८

Email ID : rajwademandaldhule@gmail.com